

Л. 87. 365.

379

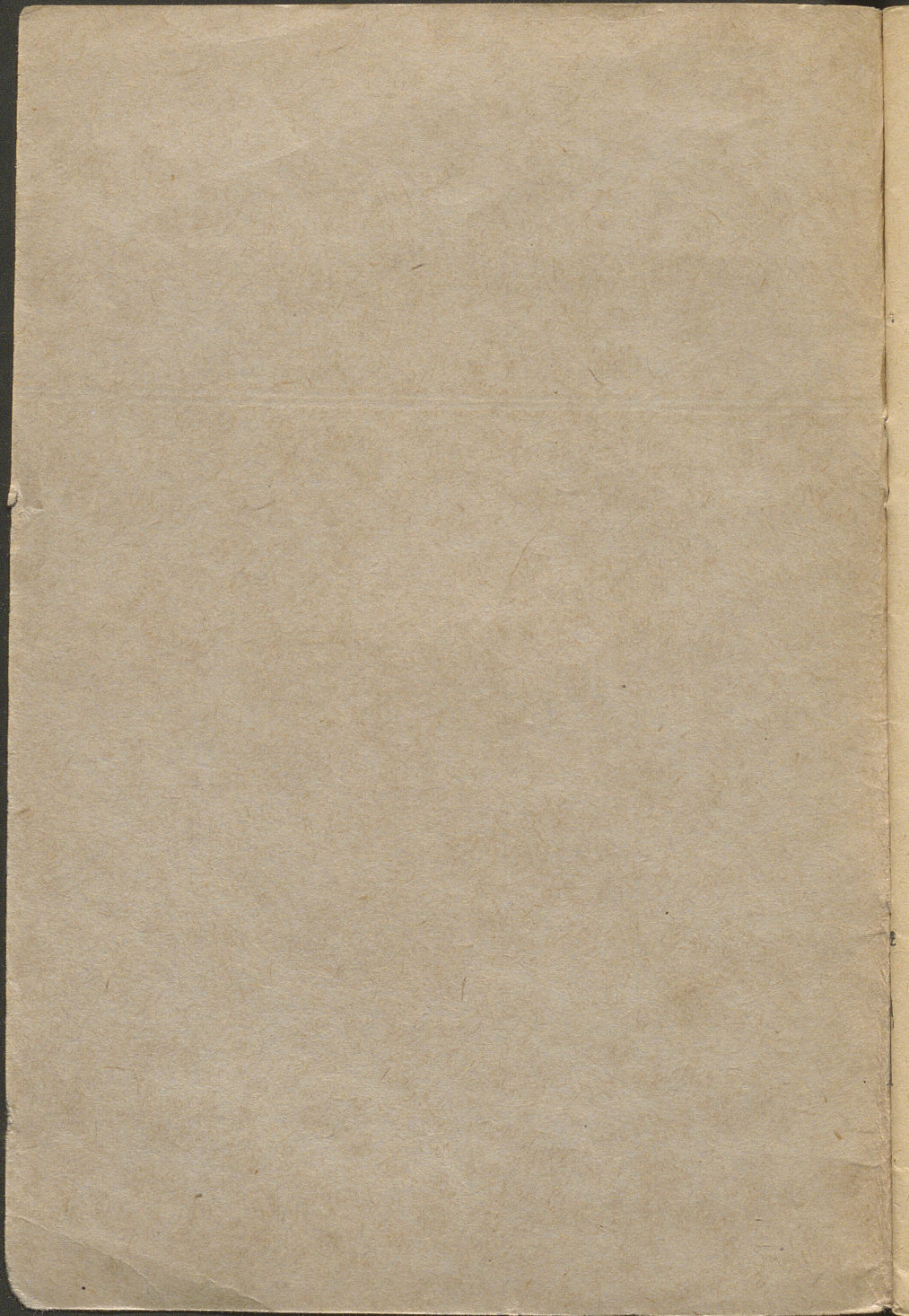
В. І. Л Е Н І Н

ЗАВДАННЯ РОСІЙСЬКИХ
СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІВ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

при РНК УРСР

1939

379

2/16

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

В. І. ЛЕНІН

ЗАВДАННЯ РОСІЙСЬКИХ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІВ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

при РНК УРСР

1939

З М І С Т

	Стор.
Передмова до другого видання брошури „Завдання російських соціал-демократів“	3
Передмова до третього видання брошури: „Завдання російських соціал-демократів“	8
Завдання російських соціал-демократів	9
До петербурзьких робітників і соціалістів від „Союзу боротьби“	28
Примітки	31

В. И. ЛЕНИН, *Задачи русских социал-демократов*
(на українском языке)

Государственное издательство политической литературы
при СНК УССР. Киев, 1939.

Під наглядом редактора, *Б. Найшулер*
Техредактор *І. Скок*
Коректор *Б. Гербер*

Держполітвидав, № 316. Уповноважений Головліту № 5295. Замов. № 1845. Тираж 10.000.
Друк. арк. 2. Паперов. аркуш. 1. Формат паперу 54 x 84¹/₁₆. Знаків у 1 друкован.
аркуші 48.000. Здано до виробництва 17/XI 1938 року. Підписано до друку 13/XI 1939 року.

Книжкова ф-ка Держполітвидаву при РНК УРСР. Київ, Сінний майдан, 14.

1. 87.365
1947 K. 185 / 2334
УКРАЇНАРО
1939

ПЕРЕДМОВА ДО ДРУГОГО ВИДАННЯ БРОШУРИ «ЗАВДАННЯ РОСІЙСЬКИХ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІВ».

Минуло рівно п'ять років з того часу, як написано пропонувану брошуру, що виходить тепер другим виданням в наслідок потреб агітації. За цей невеликий строк наш молодий робітничий рух зробив такий величезний крок вперед, в становищі російської соціал-демократії і в стані її сил відбулись такі глибокі зміни, що здасться, мабуть, дивним, як могла виникнути потреба в простому передруку старої брошури. Невже «Завдання російських соціал-демократів» ні трохи не змінились в 1902 р. в порівнянні з 1897 р.? Невже не посунулись ні на крок вперед погляди щодо цього самого автора, який тоді підводив підсумки тільки ще «першому досвідові» своєї партійної діяльності?

Такі (або подібні до них) питання, мабуть, виникнуть не у одного читача, і для відповіді на ці питання ми повинні послатися на брошуру «Що робити?»¹ і доповнити дещо з сказаного там. Послатися — щоб указати на виклад автором його поглядів на сучасні завдання соціал-демократії: доповнити — сказане там (стор. 31—2, 121, 138).*) про умови, при яких писалась перевидавана тепер брошура, і про її відношення до особого «періоду» в розвитку російської соціал-демократії. Таких періодів взагалі я назвав в указаній брошурі («Що робити?») чотири, при чому останній віднесено «до області теперішнього, почасти майбутнього», третім періодом названо панування (або, принаймні, велике поширення) «економічного» напряму, починаючи з 1897—8 року, другим періодом роки 1894—8 і першим 1884—1894. В другому періоді ми не бачимо, у відміну від третього, незгод в середо-

*) Див. IV том Творів, стор. 395—396, 482, 499. Ред.

вищі самих соціал-демократів. Соціал-демократія була тоді єдиною ідейно, і тоді ж зроблено було спробу добитися також єдності практичної, організаційної (утворення Рос. С.-Д.Р. Партії). Головна увага соціал-демократів була тоді спрямована не на вияснення і вирішення тих чи інших внутрішніх партійних питань (як в третьому періоді), а на ідейну боротьбу з противниками соціал-демократії, з одного боку, на розвиток практичної партійної роботи,— з другого.

Між теорією і практикою соціал-демократів не було того антагонізму, який існував в епоху «економізму»².

Пропонована брошура і відображає в собі особливості тодішнього становища і тодішніх «завдань» соціал-демократії. Брошура закликає до поглиблення і розширення практичної роботи, не бачачи ніяких «перешкод» до цього в невиясненості будьяких загальних поглядів, принципів і теорій, не бачачи (не існувавшего тоді) утруднення в поєднанні політичної і економічної боротьби. Брошура звертається до противників соціал-демократії з своїми принципіальними роз'ясненнями, до народовольців і народоправців, стараючись розвіяти ті непорозуміння і упередження, які заставляють їх сторонитися від нового руху.

І от тепер, коли період «економізму», видимо, підходить до кінця, позиція соціал-демократів виявляється знов подібною до тієї, яка була п'ять років тому. Звичайно, завдання, що стоять перед нами тепер, незмірно складніші відповідно до гігантського росту руху за цей час,— але основні особливості теперішнього моменту відтворюють на ширшому базисі і в більшому масштабі, особливості «другого» періоду. Невідповідність між нашою теорією, програмою, тактичними завданнями і практикою зникає, в міру зникнення економізму. Ми знов сміло можемо і повинні кликати до поглиблення і розширення практичної роботи, бо розчистка теоретичних передпослодок цієї роботи в значній мірі уже проведена. Ми знов повинні звернути особливу увагу на не-соціал-демократичні нелегальні напрями в Росії, при чому перед нами знов виявляються ті ж, по суті,— тільки далеко більш розвинуті, оформлені, «зрілі» напрями, як і в першій половині 90-х років минулого віку.

Народовольці в процесі скидання старих своїх риз дійшли до перетворення в «соціалістів-революціонерів»³,

немов би самою уже цією назвою показуючи, що вони спинились на півдорозі. Від старого («російського» соціалізму) вони відстали, а до нового (соціал-демократії) не пристали. Єдину теорію революційного соціалізму, яка тільки відома сучасному людству, тобто марксизм, вони здають в архів на підставі буржуазної («соціалісти!») і опортуністичної («революціонери!») критики. Безідейність і безпринципність ведуть їх на практиці до «революційного авантюризму», який виражається і в їх намаганні поставити на одну дошку такі соціальні верстви і класи, як інтелігенцію, пролетаріат і селянство, і в їх шумній проповіді «систематичного» терору, і в їх знаменитій аграрній програмі мінімум (соціалізація землі, — кооперації, — прикріплення до наділу. Див. «Искру»⁴ №№ 23 і 24*), і в їх ставленні до лібералів (див. «Рев. Рос.»⁵ № 9 і рецензію п. Житловського⁶ на «Освобождение»⁷ в № 9 «Socialistische Monatshefte»), і в багато чому іншому, про що нам доведеться ще, мабуть, говорити не раз. В Росії так ще багато соціальних елементів і умов, які живлять інтелігентську нестійкість, викликають бажання радикально настроєних осіб поєднати відживше старе і нежиттєве модне, заважають їм злити свою справу з пролетаріатом, який веде свою класову боротьбу, — що російській соціал-демократії доведеться ще поразуватися з напрямом або напрямками, як от «соціально-революційний», поки капіталістична еволюція і загострення класових протиріч не відніме у них всякого ґрунту.

Народоправці, які в 1897 році відзначались не меншою невизначеністю (див. нижче, стор. 20 — 22**), ніж теперішні соц.-рев., зійшли в наслідок цього дуже швидко зі сцени. Але їх «твереза» ідея — цілком відділити вимогу політичної свободи від соціалізму — не вмерла і не могла вмерти, бо в Росії дуже сильні і все посилюються ліберально-демократичні течії серед найрізноманітніших верств крупної і дрібної буржуазії. Тому законним спадкоємцем народоправців, їх визначеним, послідовним, зрілим продовжувачем стало ліберальне «Освобождение», яке хоче групувати навколо себе представників буржуазної опозиції в Росії. І наскільки неминуче відзрівання і відживання

*) Див. V том Творів, стор. 143. Ред.

**) Див. II том Творів, стор. 184 — 185. В цьому виданні див. стор. 24 — 26. Ред.

старої дореформеної Росії, патріархального селянства, старого типу інтелігенції, здатної однаково захоплюватись і общиною і сільсько-господарськими коопераціями і «невловимим» терором,— настільки ж неминучі ріст і дозрівання імущих класів капіталістичної Росії, буржуазії і дрібнобуржуазії, з їх тверезим лібералізмом, який починає усвідомлювати, що необачно утримувати тупий, дикий абсолютний уряд, який дорого коштує і ні трохи не захищає від соціалізму,— з їх вимогою європейських форм класової боротьби і класового панування,— з їх природженим (в епоху пробудження і росту пролетаріату) намаганням прикрасити свої буржуазні класові інтереси запереченням класової боротьби взагалі.

Нам є, тому, за що і подякувати, пп. ліберальним поміщикам, які намагаються заснувати «земську конституційну партію». Поперше,— почнемо з найменш важливого,— ми подякуємо їм за те, що вони забрали від російської соціал-демократії п. Струве⁸, остаточно перетворюючи його з квазі-марксиста в ліберала, допомагаючи нам на живому прикладі демонструвати перед всіма і кожним справжнє значення бернштейніанства⁹ взагалі і російського бернштейніанства особливо. Подруге, прагнучи зробити свідомо-ліберальними різні верстви російської буржуазії, «Освобождение» тим самим допоможе нам прискорити перетворення в свідомих соціалістів більшої і більшої маси робітників. У нас так багато було і є розпливчатого, ліберально-народницького квазі-соціалізму, що в порівнянні з ним явним кроком вперед є новий ліберальний напрям. Робітникам так легко буде тепер наочно демонструвати російську ліберальну і демократичну буржуазію, пояснити необхідність самостійної робітничої політичної партії, яка становить єдине з міжнародною соціал-демократією,— інтелігентів так просто буде закликати тепер до рішучого визначення своєї позиції: лібералізм чи соціал-демократія,— половинчаті теорії і напрями будуть так швидко змелюватися жорнами цих двох «антиподів», що ростуть і посилюються. Потрете,— і це найважливіше, звичайно,— ми подякуємо лібералам, якщо вони своєю опозицією розхитають союз самодержавства з деякими верствами буржуазії і інтелігенції. Говоримо: «якщо», бо своїм кокетуванням з самодержавством, своїм вихваланням мирної культурної роботи, своєю війною проти «тенденційних» революціонерів і т. д.,

ліберали розхитують не стільки самодержавство, скільки боротьбу з самодержавством. Неухильно і непримиримо викриваючи всяку половинчатість лібералів, всяку спробу їх загравати з урядом, ми тим самим і будемо знесилювати цю зрадницьку сторону політичної діяльності панів ліберальних буржуа, ми тим самим будемо паралізувати їх лівицю і забезпечувати найбільші результати роботи їх правиці.

Таким чином і народовольці і народоправці зробили дуже великі кроки вперед в розумінні розвитку, визначення і оформлення їх справжніх прагнень і їх справжньої природи. Та боротьба, яка в першій половині 90-х років минулого віку була боротьбою між невеликими гуртками революційної молоді, відновлюється тепер як рішуча боротьба зрілих політичних напрямів і справжніх політичних партій.

Перевидання «Завдань», з огляду на це, буде може небезкорисним і в тому відношенні, що нагадає молодим членам партії її недавнє минуле, покаже виникнення того становища соціал-демократів серед інших напрямів, яке цілком визначилось тільки тепер, допоможе ясніше і чіткіше уявити собі однорідні по суті, але більш складні «завдання» сучасного моменту.

Перед соціал-демократією з особливою силою висувається тепер завдання покласти кінець всякому розбродові і хитанню в своєму середовищі, згуртуватися тісніше і злитися організаційно під прапором революційного марксизму,— направити всі зусилля до об'єднання всіх практично працюючих соціал-демократів, до поглиблення і розширення їх діяльності, а разом з цим звернути серйозну увагу на вияснення якомога ширшій масі інтелігентів і робітників справжнього значення двох вище названих напрямів, на які уже давно доводиться зважати соціал-демократії.

Серпень 1902 р.

Вперше надруковано в грудні 1902 р.
в брошурі, виданій «Лігою».

ПЕРЕДМОВА ДО ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ БРОШУРИ: «ЗАВДАННЯ РОСІЙСЬКИХ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІВ».

Третє видання цієї брошури виходить в такий момент розвитку революції в Росії, який істотно відрізняється від 1897 року, коли ця брошура була написана, і від 1902-го, коли вийшло її друге видання. Нічого й казати, що брошура дає лише загальний нарис завдань соціал-демократії взагалі, а не конкретне вказання сучасних завдань, які відповідають теперішньому стану робітничого і революційного руху, а також стану Російської С.-Д. Робітничої Партії. Сучасним завданням нашої партії присвячена мною брошура: «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції»¹⁰ (Женева, 1905 р.). Із зіставлення обох брошур читачі можуть скласти собі уявлення про те, чи послідовно розвивались погляди автора відносно загальних завдань соціал-демократії і спеціальних завдань даного моменту. Що таке зіставлення не безкорисне, це видно, між іншим, з недавньої вихватки вождя нашої ліберально-монархічної буржуазії пана Струве, який обвинуватив в «Освобождениі» революційну соціал-демократію (в особі III з'їзду Р. С. - Д. Р. П.)¹¹ в бунтарській і абстрактно-революціоністській постановці питання про збройне повстання. Ми уже відмітили в «Пролетарії» (№ 9, «Революція учить»), що просте порівняння «Завдань російських соціал-демократів» (1897 року), «Що робити?» (1902 р.) і «Пролетарія»¹² (1905 р.) спростовує обвинувачення освободженців і доводить зв'язок в розвитку соціал-демократичних поглядів на повстання з розвитком революційного руху в Росії. Обвинувачення освободженців є лише опортуністична вихватка прихильників ліберальної монархії, що намагаються прикрити своє зрадництво революції, зрадництво інтересів народу, свої прагнення ввійти в угоду з царською владою.

Серпень 1905 р.

Вперше надруковано восени 1905 р.

в брошурі, виданій Ц.К. Р.С.-Д.Р.П.

ЗАВДАННЯ РОСІЙСЬКИХ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТІВ.

Друга половина 90-х років характеризується надзвичайним поживаленням в постановці і розв'язанні російських революційних питань. Появлення нової революційної партії народоуправців, ростущий вплив і успіхи соціал-демократів, внутрішня еволюція народовольства,— все це викликало жваве обговорення програмних питань як в гуртках соціалістів — інтелігентів і робітників,— так і в нелегальній літературі. Досить вказати в останній області на «Насущне питання» і «Маніфест» (1894) партії «Народного Права»¹³, на «Летучий Листок групи Народної Воли»¹⁴, на закордонний «Работник»¹⁵, що видається «Союзом російських соціал-демократів», на дедалі посилювану діяльність щодо видання революційних брошур, головним чином для робітників, в Росії, на агітаційну діяльність соціал-демократичного «Союзу боротьби за визволення робітничого класу»¹⁶ в Спб. у зв'язку із знаменними петербурзькими стачками 1896 р. і т. д.

В теперішній час (кінець 1897 р.) найбільш животрепетним питанням є, з нашої точки зору, питання про практичну діяльність соціал-демократів. Ми підкреслюємо практичну сторону соціал-демократизму, бо теоретична сторона його пережила уже, очевидно, найбільш гострий період упертого нерозуміння противників, посилених намагань придушити новий напрям при самому його появленні, з одного боку, і палкого самозахисту основ соціал-демократизму — з другого. Тепер теоретичні погляди соціал-демократів в головних і основних своїх рисах досить вияснені. Не можна сказати того самого про практичну сторону соціал-демократизму, про його політичну програму, про його прийоми діяльності, його тактику. Саме в цій області панує, здається нам, найбільше непорозуміння і взаємного нерозуміння, яке перешкоджає повному

зближенню з соціал-демократизмом тих революціонерів, що в теорії зреклися цілком народовольства, а на практиці — або приходять самою силою речей до пропаганди і агітації серед робітників, навіть більше: до постановки своєї діяльності серед робітників на ґрунт *класової боротьби*; — або прагнуть виділити демократичні завдання в основу всієї програми і всієї революційної діяльності. Якщо ми не помиляємось, остання характеристика підходить до тих двох революційних груп, які діють нині в Росії поряд з соціал-демократами, а саме: до народовольців і народоправців.

Тому нам здається особливо своєчасною спроба роз'яснити *практичні* завдання соціал-демократії і викласти ті підстави, в силу яких ми вважаємо їх програму найбільш раціональною з трьох наявних програм, а заперечення проти неї основаними в значній мірі на непорозумінні.

Практична діяльність соціал-демократів ставить собі, як відомо, завдання керувати класовою боротьбою пролетаріату і організувати цю боротьбу в її обох проявленнях: соціалістичному (боротьба проти класу капіталістів, яка прагне до зруйнування класового ладу і до організації соціалістичного виробництва) і демократичному (боротьба проти абсолютизму, яка прагне до завоювання для Росії політичної свободи і демократизації політичного і суспільного ладу Росії). Ми сказали: *як відомо*. І дійсно, з самого свого появи, як особливого соціально-революційного напрямку, російські соціал-демократи завжди з повною виразністю вказували на таке завдання своєї діяльності, завжди підкреслювали двояке проявлення і зміст класової боротьби пролетаріату, завжди настоювали на нерозривному зв'язку своїх соціалістичних і демократичних завдань, — зв'язку, наочно вираженому в назві, прийнятій ними. Проте, і досі ви зустрічаєте часто соціалістів, які мають аж надто перекручені уявлення про соціал-демократів, обвинувачуючи їх в ігноруванні політичної боротьби і т. п. Спинимось ж трохи на характеристиці обох сторін практичної діяльності російської соціал-демократії.

Почнемо з соціалістичної діяльності. З того часу, як с.-д. «Союз боротьби за визволення робітничого класу» в Спб. проявив свою діяльність серед петербурзьких робітників, характер соціал-демократичної діяльності в

цьому відношенні, здавалось би, повинен бути цілком ясний. Соціалістична робота російських соціал-демократів полягає в пропаганді учень наукового соціалізму, в поширенні серед робітників правильного поняття про сучасний суспільно-економічний лад, його основи і його розвиток, про різні класи російського суспільства, про їх взаємовідношення, про боротьбу цих класів між собою, про роль робітничого класу в цій боротьбі, його відношення до класів, що падають, і класів, що розвиваються, до минувшини і майбутності капіталізму, про історичне завдання міжнародної соціал-демократії і російського робітничого класу. В нерозривному зв'язку з пропагандою стоїть агітація серед робітників, висуваючись природно на перший план при сучасних політичних умовах Росії і при рівні розвитку робітничих мас. Агітація серед робітників полягає в тому, що соціал-демократи беруть участь в усіх стихійних проявленнях боротьби робітничого класу, в усіх сутичках робітників з капіталістами зза робочого дня, робочої плати, умов праці і ін. і ін. Наше завдання — злити свою діяльність з практичними, побутовими питаннями робітничого життя, допомагати робітникам розбиратися в цих питаннях, звертати увагу робітників на найважливіші зловживання, допомагати їм формулювати точніше і практичніше свої вимоги до хазяїв, розвивати в робітниках свідомість своєї солідарності, свідомість спільних інтересів і спільної справи всіх російських робітників, як єдиного робітничого класу, який становить частину всесвітньої армії пролетаріату. Організація гуртків серед робітників, встановлення правильних і конспіративних зносин між ними і центральною групою соціал-демократів, видання і поширення робітничої літератури, організація кореспонденцій з усіх центрів робітничого руху, видання агітаційних листків та прокламацій і поширення їх, підготовлення контингенту досвідчених агітаторів, — такі є, в загальних рисах, проявлення соціалістичної діяльності російської соціал-демократії.

Наша робота насамперед і найбільше направлена на фабрично-заводських, міських робітників. Російська соціал-демократія не повинна роздробляти свої сили, вона повинна зосередитись на діяльності серед промислового пролетаріату, найбільш сприйнятливою для соціал-демократичних ідей, найбільш розвинутого інтелектуально і політично, найбільш важливого по своїй

чисельності і по концентрованості у великих політичних центрах країни. Створення міцної революційної організації серед фабрично-заводських, міських робітників є через це першим і насущним завданням соціал-демократії, завданням, відхилитись від якого нині було б надзвичайно нерозумно. Але, визнаючи необхідність зосередити свої сили на фабрично-заводських робітниках, осуджуючи роздроблення сил, ми зовсім не хочемо сказати, щоб російська соціал-демократія ігнорувала інші верстви російського пролетаріату і робітничого класу. Нічого подібного. Російський фабричний робітник через самі умови свого життя змушений часто-густо ставати в найтісніші стосунки до кустарів — цього промислового пролетаріату, розлитого поза фабрикою в містах і селах і поставленого в значно гірші умови. Російський фабричний робітник приходять в безпосередній дотик і з сільським населенням (нерідко фабричний робітник має сім'ю на селі) і, значить, не може не зближатися і з сільським пролетаріатом, з багатоміліонною масою професіональних батраків і поденщиків, а також з тим розореним селянством, яке, тримаючись за мізерні клаптики землі, займається відробітками і всякими випадковими «заробітками», тобто тією ж роботою по найму. Російські соціал-демократи вважають несвоечасним *направляти* свої сили в середовище кустарів і сільських робітників, але вони зовсім не збираються лишати без уваги це середовище і старатимуться просвічувати передових робітників і в питаннях побуту кустарів і сільських робітників, щоб ці робітники, приходячи в дотик з більш відсталими верствами пролетаріату, занесли і в них ідеї класової боротьби, соціалізму і політичних завдань російської демократії взагалі й російського пролетаріату зокрема. Непрактично посилати агітаторів до кустарів і сільських робітників, поки лишається така сила роботи серед фабрично-заводських, міських робітників, але в дуже багатьох випадках соціаліст-робітник, помімо своєї волі, приходять в дотик з цим середовищем і він повинен уміти користуватися цими випадками і розуміти загальні завдання соціал-демократії в Росії. Тому глибоко помиляються ті, хто обвинувачує російську соціал-демократію у вузькості, в прагненні ігнорувати масу трудячого населення з одних фабрично-заводських робітників. Навпаки, агітація серед передових верств пролетаріату є найвірніший

і єдиний шлях до пробудження (в міру розширення руху) і всього російського пролетаріату. Поширення соціалізму і ідеї класової боротьби серед міських робітників неминуче розіллє ці ідеї і по менших, більш роздроблених каналах: необхідно для цього, щоб указані ідеї пустили глибоке коріння в більш підготовленому середовищі і наситили цей авангард російського робітничого руху і російської революції. Направляючи всі свої сили на діяльність серед фабрично-заводських робітників, російська соціал-демократія готова підтримувати тих російських революціонерів, які приходять на практиці до постановки соціалістичної роботи на ґрунті класової боротьби пролетаріату, не приховуючи при цьому ні трохи, що ніякі практичні союзи з іншими фракціями революціонерів не можуть і не повинні вести до компромісів або поступок в теорії, в програмі, в прапорі. Переконані в тому, що революційною теорією, яка служить прапором для революційного руху, може бути нині тільки учення наукового соціалізму і класової боротьби, російські соціал-демократи всіма силами поширюватимуть його, оберігатимуть від лжетлумачень, повставатимуть проти всяких спроб зв'язати ще молодий робітничий рух в Росії з менш виразними доктринами. Теоретичні міркування доказують, а практична діяльність соціал-демократів показує, що всі соціалісти в Росії повинні стати соціал-демократами.

Переходимо до демократичних завдань і до демократичної роботи соціал-демократів. Повторюємо ще раз, що ця робота нерозривно зв'язується з соціалістичною. Пропагуючи серед робітників, соціал-демократи не можуть обходити питання політичні і визнали б усяку спробу обійти їх або навіть відсунути їх глибокою помилкою і відступом від основних положень всесвітнього соціал-демократизму. Поряд з пропагандою наукового соціалізму, російські соціал-демократи ставлять своїм завданням пропаганду в робітничих масах і демократичних ідей, поширювати поняття про абсолютизм в усіх проявленнях його діяльності, про його класовий зміст, про необхідність повалення його, про неможливість успішної боротьби за робітничу справу без досягнення політичної свободи і демократизації політичного і суспільного ладу Росії. Агітуючи серед робітників на ґрунті найближчих економічних вимог, соціал-демократи нерозривно зв'язують з

цим і агітацію на ґрунті найближчих політичних нужд, бідувань і вимог робітничого класу,— агітацію проти поліцейського гніту, який проявляється в кожній стачці, в кожній сутичці робітників з капіталістами,— агітацію проти утиснення прав робітників, як російських громадян взагалі і як найбільш пригнобленого і найбільш безправного класу зокрема,— агітацію проти кожного визначного представника і лакея абсолютизму, який близько стикається з робітниками і наочно показує робітничому класові його політичне рабство. Якщо нема такого питання робітничого життя в області економічній, яке б не підлягало утилізації його для економічної агітації, то так само нема і такого питання в області політичній, яке б не служило предметом політичної агітації. Ці два види агітації нерозривно зв'язані в діяльності соціал-демократів, як дві сторони однієї медалі. І економічна і політична агітація однаково необхідні для розвитку класової самосвідомості пролетаріату, і економічна і політична агітація однаково необхідні як керівництво класовою боротьбою російських робітників, бо всяка класова боротьба є боротьба політична. І та і друга агітація, пробуджуючи свідомість робітників, організуючи, дисциплінуючи їх, виховуючи їх для солідарної діяльності і для боротьби за соціал-демократичні ідеали, дасть можливість робітникам пробувати свої сили на найближчих питаннях, найближчих нуждах, дасть можливість їм добиватися часткових поступок у свого ворога, поліпшуючи своє економічне становище, заставляючи капіталістів рахуватися з силою організованих робітників, заставляючи уряд розширяти права робітників, прислухатися до їх вимог, тримаючи уряд в постійному страху перед вороже настроєними робітничими масами, керованими міцною соціал-демократичною організацією.

Ми вказали на нероздільну близькість соціалістичної і демократичної пропаганди і агітації, на повну паралельність революційної роботи в тій і другій сфері. Але є і велика різниця між обома видами діяльності і боротьби. Ця різниця полягає в тому, що в боротьбі економічній пролетаріат стоїть цілком самотньо, маючи проти себе і землевласників-дворян, і буржуазію, користуючись хіба що (і то далеко не завжди) допомогою тих елементів дрібної буржуазії, які тяжіють до пролетаріату. Між тим, в демократичній, політичній боротьбі російський

робітничий клас стоїть не самотньо; поруч з ним стають усі політично опозиційні елементи, верстви населення і класи, оскільки вони ворожі абсолютизму і ведуть проти нього боротьбу в тих чи інших формах. Поруч з пролетаріатом стоять тут і опозиційно настроєні елементи буржуазії або освічених класів або дрібної буржуазії або переслідуваних абсолютизмом народностей, або релігій і сект і т. д. і т. д. Виникає природно питання, в які відносини повинен стати робітничий клас до цих елементів (1). І — (2) — чи не повинен він з'єднатися з ними для спільної боротьби проти абсолютизму? Адже соціал-демократи всі визнають, що політична революція в Росії повинна передувати соціалістичній революції; чи не слід, з'єднавшись з усіма політично опозиційними елементами для боротьби проти абсолютизму, відсунути покіщо соціалізм, чи не обов'язково це для посилення боротьби проти абсолютизму?

Розберемось в обох питаннях.

Щодо ставлення робітничого класу, як борця проти абсолютизму, до всіх інших політично опозиційних суспільних класів і груп, то воно цілком точно визначене основними принципами соціал-демократизму, викладеними в знаменитому «Комуністичному Маніфесті». Соціал-демократи підтримують прогресивні суспільні класи проти реакційних, буржуазію проти представників привілеєваного і станового землеволодіння і проти чиновництва, крупну буржуазію проти реакційних жадань дрібної буржуазії. Ця підтримка не передбачає і не вимагає ніякого компромісу з не-соціал-демократичними програмами і принципами, це — підтримка союзника проти даного ворога, при чому соціал-демократи подають цю підтримку, щоб прискорити падіння спільного ворога, але вони нічого не ждуть для себе від цих тимчасових союзників і нічого не уступають їм. Соціал-демократи підтримують всякий революційний рух проти сучасного суспільного ладу, всяку пригноблену народність, переслідувану релігію, принижений стан і т. под. в їх боротьбі за рівноправність.

Підтримка всіх політично опозиційних елементів виразиться в пропаганді соціал-демократів тим, що, доводячи ворожість абсолютизму робітничій справі, соціал-демократи будуть указувати і на ворожість абсолютизму тим чи іншим суспільним групам, будуть указувати на солідарність робіт-

ничого класу з цими групами в тих чи інших питаннях, в тих чи інших завданнях і т. п. В агітації ця підтримка виразиться тим, що соціал-демократи будуть користуватися кожним проявленням поліцейського гніту абсолютизму і вказувати робітникам, як падає цей гніт на всіх російських громадян *взагалі*, на представників особливо пригноблених станів, народностей, релігій, сект і т. д. зокрема і як відбивається цей гніт на *робітничому класі* особливо. Нарешті, на практиці ця підтримка виражається тим, що російські соціал-демократи готові укласти союзи з революціонерами інших напрямів ради досягнення тих чи інших часткових цілей, і ця готовність не раз була доведена на ділі.

Тут ми підходимо і до другого питання. Вказуючи на солідарність з робітниками тих чи інших опозиційних груп, соціал-демократи завжди будуть виділяти робітників, завжди будуть роз'яснювати тимчасовий і умовний характер цієї солідарності, завжди будуть підкреслювати класову відособленість пролетаріату, який завтра може стати противником своїх сьгоднішніх союзників. Нам скажуть: «таке вказання *ослабить* усіх борців за політичну свободу в теперішній час». Таке вказання *зміцнить* усіх борців за політичну свободу,— відкажемо ми. Сильні тільки ті борці, які спираються на *усвідомлені* реальні інтереси певних класів, і всяке затушовування цих класових інтересів, які грають уже домінуючу роль в сучасному суспільстві, тільки *ослабить* борців. Це по-1-е. А по-2-е, в боротьбі проти абсолютизму робітничий клас повинен виділяти себе, бо *тільки* він є до кінця послідовним і безумовним ворогом абсолютизму, *тільки* між ним і абсолютизмом неможливі компроміси, *тільки* в робітничому класі демократизм може знайти прихильника без оговорок, без нерішучості, без оглядання назад. В усіх інших класах, групах, верствах населення ворожість до абсолютизму *не безумовна*, демократизм їх завжди оглядається назад. Буржуазія не може не усвідомлювати затримку промислового і суспільного розвитку абсолютизмом, але вона боїться повної демократизації політичного і суспільного ладу і завжди може вступити в союз з абсолютизмом проти пролетаріату. Дрібна буржуазія дволична по самій своїй природі, і тяжіючи, з одного боку, до пролетаріату і до демократизму, вона, з другого боку, тяжіє до реакційних класів, намагається затримати історію, здатна під-

датися на експерименти і загравання абсолютизму (хоч би в формі «народної політики» Олександра III-го), здатна укласти союз з правлячими класами проти пролетаріату ради зміцнення свого становища, як дрібних власників. Освічені люди, взагалі «інтелігенція» не може не повставати проти дикого поліцейського гніту абсолютизму, який цькує думку і знання, але матеріальні інтереси цієї інтелігенції прив'язують її до абсолютизму, до буржуазії, заставляють її бути непослідовною, укласти компроміси, продавати свій опозиційний і революційний запал за казенне утримання або за участь в прибутках чи дивідендах. Щодо демократичних елементів у пригноблених народностях і в переслідуваних віроученнях, то всякий знає і бачить, що класові протиріччя всередині цих категорій населення значно глибші і сильніші, ніж солідарність усіх класів подібної категорії проти абсолютизму і за демократичні установи. Тільки один пролетаріат може бути — і, по своєму класовому становищу, не може не бути — послідовним до кінця демократом, рішучим ворогом абсолютизму, нездатним ні на які поступки, компроміси. Тільки один пролетаріат може бути передовим борцем за політичну свободу і за демократичні установи, бо, по-1-е, на пролетаріаті політичний гніт відбивається найдужче, не знаходячи ніяких корективів у становищі цього класу, який не має ні доступу до верхньої влади, ні навіть доступу до чиновників, ні впливу на громадську думку. А по-2-е, тільки пролетаріат здатний до кінця довести демократизацію політичного і суспільного ладу, бо така демократизація віддала б цей лад в руки робітників. От чому злиття демократичної діяльності робітничого класу з демократизмом інших класів і груп ослабило б силу демократичного руху, ослабило б політичну боротьбу, зробило б її менш рішучою, менш послідовною, більш здатною на компроміси. Навпаки, виділення робітничого класу, як передового борця за демократичні установи, посилить демократичний рух, посилить боротьбу за політичну свободу, бо робітничий клас підштовхуватиме всі інші демократичні і політично опозиційні елементи, штовхатиме лібералів до політичних радикалів, штовхатиме радикалів на безповоротний розрив з усім політичним і соціальним ладом сучасного суспільства. Ми сказали вище, що всі соціалісти в Росії повинні стати соціал-демократами. Ми до-

даємо тепер: всі справжні і послідовні демократи в Росії повинні стати *соціал-демократами*.

Пояснимо нашу думку прикладом. Візьмемо установу чиновництва, бюрократії, як особливої верстви осіб, яка спеціалізувалась на управлінні і поставлена в привілеگیроване становище перед народом. Починаючи від абсолютистської, напівазіатської Росії до культурної, вільної і цивілізованої Англії, ми скрізь бачимо цю установу, яка являє собою необхідний орган буржуазного суспільства. Відсталості Росії і її абсолютизмові відповідає *повна безправність* народу перед чиновництвом, *повна безконтрольність* привілеگیрованої бюрократії. В Англії є могутній контроль народу над управлінням, але й там цей контроль *далеко не повний*, і там бюрократія зберігає не мало привілецій, є нерідко паном, а не слугою народу. І в Англії ми бачимо, що сильні суспільні групи підтримують привілеگیроване становище бюрократії, перешкоджають повній демократизації цієї установи. Чому це? Тому, що *повна* демократизація її лежить в інтересах одного лише пролетаріату: найпередовіші верстви буржуазії захищають деякі прерогативи чиновництва, повстають проти виборності всіх чиновників, проти цілковитого скасування цензу, проти безпосередньої відповідальності чиновників перед народом і т. п., бо ці верстви почувають, що такою остаточною демократизацією скористується пролетаріат *проти* буржуазії. Так і в Росії. Проти всевладного, безвідповідального, підкупного, дикого, темного і дармоїдного російського чиновництва обурені дуже численні і найрізноманітніші верстви російського народу. Але крім пролетаріату *ні одна* з цих верств не допустила б повної демократизації чиновництва, бо у всіх інших верств (буржуазії, дрібної буржуазії, «інтелігенції» взагалі) є нитки, які зв'язують її з чиновництвом, бо всі ці верстви — *рідня* російському чиновництву. Хто не знає, як легко відбувається на святій Русі перетворення інтелігента-радикала, інтелігента-соціаліста в чиновника імператорського уряду, — чиновника, який утішає себе тим, що він приносить «користь» в межах канцелярської рутини, — чиновника, який виправдує цією «користю» свій політичний індіферентизм, своє лакейство перед урядом батога і нагая? Тільки *пролетаріат* безумовно ворожий абсолютизмові і російському чиновництву, тільки *пролетаріат* не має ніяких

ниток, які зв'язували б його з цими органами дворянсько-буржуазного суспільства, тільки пролетаріат здатний на непримириму ворожнечу і рішучу боротьбу з ними.

Доводячи, що пролетаріат, керований в його класовій боротьбі соціал-демократією, є передовим борцем російської демократії, ми зустрічаємо тут надзвичайно поширену і надзвичайно дивну думку, ніби російська соціал-демократія відсуває назад політичні питання і політичну боротьбу. Як бачимо, ця думка — діаметрально протилежна істині. Чим же пояснити таке різке нерозуміння принципів соціал-демократії, які викладались багато раз і які викладені уже в перших російських соціал-демократичних виданнях, — в закордонних брошурах і книгах Групи «Визволення Праці»¹⁷? Нам здається, що пояснення цього дивовижного факту полягає в таких трьох обставинах:

Поперше, в загальному нерозумінні принципів соціал-демократизму представниками старих революційних теорій, які звикли до побудування програм і планів діяльності на основі абстрактних ідей, а не на основі врахування діючих в країні реальних класів, поставлених історією в таке то взаємовідношення. Саме відсутність цього реалістичного обміркування тих інтересів, які підтримують російську демократію, і могла лише викликати думку, ніби російська соціал-демократія залишає в тіні демократичні завдання російських революціонерів.

Подруге, в нерозумінні того, що з'єднання економічних і політичних питань, соціалістичної і демократичної діяльності в одно ціле, в єдину класову боротьбу пролетаріату не ослабляє, а посилює демократичний рух і політичну боротьбу, наближаючи її до реальних інтересів народних мас, витягаючи політичні питання з «тісних кабінетів інтелігенції» на вулицю, в середовище робітників і трудящих класів, розмінюючи абстрактні ідеї політичного гніту на ті реальні проявлення його, від яких страждає найбільше пролетаріат і на ґрунті яких веде свою агітацію соціал-демократія. Російському радикалові нерідко здається, що соціал-демократ, який замість того, щоб прямо і безпосередньо кликати передових робітників на політичну боротьбу, замість цього вказує на завдання розвитку робітничого руху, організації класової

боротьби пролетаріату,— що соціал-демократ таким чином відступає від свого демократизму, відсуває назад політичну боротьбу. Але коли тут і є відступ, то хібащо такий, про який говорить французьке прислів'я: «il faut reculer pour mieux sauter!» (треба відступити, щоб дужче стрибнути).

Потрете, непорозуміння викликане тим, що само поняття «політична боротьба» має різне значення для народовольця і народоправця, з одного боку, і для соціал-демократа — з другого. Соціал-демократи інакше розуміють політичну боротьбу, вони розуміють її значно ширше, ніж представники старих революційних теорій. Наочну ілюстрацію до цього положення, яке може здатися парадоксом, дає нам «Летучий Листок групи Народной Воли» № 4 від 9-го грудня 1895 р. Вітаючи від усієї душі це видання, що свідчить про глибоку і плідворну роботу думки, яка йде серед сучасних народовольців, ми не можемо не відмітити статті П. Л. Лаврова¹⁸ «Про програмні питання» (стор. 19—22), яка рельєфно показує інше розуміння політичної боротьби народовольцями старого толку*). «... Тут,— пише П. Л. Лавров, говорячи про відношення програми народовольської до програми соціал-демократичної,— має істотне значення одно і тільки одно: чи можлива організація сильної робітничої партії при абсолютизмі і по мимо організації революційної партії, направленої проти абсолютизму?» (стор. 21, шпальта 2); те саме трохи вище (шпальта 1-а): «... організувати російську робітничу партію при пануванні абсолютизму, не організуючи в той же час революційної партії проти цього абсолютизму». Нам зовсім незрозумілі ці відрізнення, для П. Л. Лаврова такі кардинально істотні. Як це? «Робітнича партія по мимо революційної партії, направленої проти абсолютизму»? Та хіба сама робітнича партія не є революційна партія? Хіба вона не направлена проти абсолютизму? Роз'яснення

*) Стаття П. Л. Лаврова, надрукована в № 4, є лише «витяг» з обширного листа П. Л. Лаврова, призначеного для «Матеріалів». Ми чули, що цим літом (1897) вийшли за кордоном і цей лист П. Л. Лаврова в повному вигляді і відповідь Плеханова, але ми не могли бачити ні того, ні другого. Так само невідомо нам, чи вийшов № 5-ий «Летучего Листка групи Народной Воли», в якому редакція обіцяла редакційну статтю з приводу листа П. Л. Лаврова. Див. № 4, стор. 22, шпальта 1-а, примітка.

цього дивного відрізнєння дає таке місце статті П. Л. Лаврова: «Організацію російської робітничої партії доведеться створювати в умовах існування абсолютизму з усіма його приладами. Якщо соціал-демократам удалося б зробити це, не організуючи в той же час політичної змови*) проти абсолютизму з усіма умовами подібної змови, то, звичайно, їх політична програма була б належною програмою російських соціалістів, тому що визволення робітників силами самих робітників здійснювалось би. Але воно дуже сумнівне, якщо не неможливе» (стор. 21, шп. 1). Так от в чому суть! Для народовольця поняття політичної боротьби тотожне з поняттям політичної змови! Треба признатися, що в цих словах П. Л. Лаврову вдалося справді з повною рельєфністю вказати основну різницю в тактиці політичної боротьби у народовольців і у соціал-демократів. Традиції бланкізму¹⁹, змовництва страшенно сильні у народовольців, до того сильні, що вони не можуть собі уявити політичної боротьби інакше, як у формі політичної змови. Соціал-демократи ж у подібній вузькості поглядів неповинні; в змови вони не вірять; думають, що час змов давно минув, що зводити політичну боротьбу до змови значить непомірно звужувати її, з одного боку, а з другого — вибирати найневдаліші прийоми боротьби. Всякий розуміє, що слова П. Л. Лаврова, ніби «діяльність Заходу служить для російських соціал-демократів безумовним зразком» (стор. 21, шп. 1), є не більше, як полемічною вихваткою, а що насправді ніколи російські соціал-демократи не забували про наші політичні умови, ніколи не мріяли про можливість створити в Росії відкрито робітничу партію, ніколи не відділяли завдання боротьби за соціалізм від завдання боротьби за політичну свободу. Але вони думали завжди і продовжують думати, що ця боротьбу повинні вести не змовники, а революційна партія, яка спирається на робітничий рух. Вони думають, що боротьба проти абсолютизму повинна полягати не у влаштуванні змов, а у вихованні, дисциплінуванні і організації пролетаріату, в політичній агітації серед робітників, яка клеймила б усяке проявлення абсолютизму, прибавала б до ганебного стовпа всіх ричарів поліцейського уряду і змушувала б цей уряд до посту-

*) Курсив наш.

пок. Хіба не така якраз діяльність С.-Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу»? Хіба ця організація не являє собою якраз зачатку революційної партії, яка спирається на робітничий рух, керує класовою боротьбою пролетаріату, боротьбою проти капіталу і проти абсолютного уряду, не влаштовуючи ніяких змов і черпаючи свої сили саме із з'єднання соціалістичної і демократичної боротьби в одну нероздільну класову боротьбу петербурзького пролетаріату? Хіба діяльність «Союзу», при всій її недовгочасності, не довела уже, що керований соціал-демократією пролетаріат являє собою велику політичну силу, з якою змушений уже рахуватися уряд, якій він поспішає робити поступки? Закон 2-го червня 1897 р.²⁰ і поспішністю його проведення, і своїм змістом наочно показує своє значення, як вимушеної поступки пролетаріатові, як відвоєваної позиції у ворога російського народу. Ця поступка дуже мініатюрна, позиція дуже незначна, алеж і та організація робітничого руху, якій удалося вирвати цю поступку, теж не відзначається ні широтою, ні міцністю, ні давністю, ні багатством досвіду чи засобів: «Союз боротьби» заснувався, як відомо, лише в 1895—96 році, і його звернення до робітників обмежувались лише гектографічними і літографськими листками. Чи можливо заперечувати, що подібна організація, яка б об'єднувала принаймні найкрупніші центри робітничого руху в Росії (округи Спб-ий, М.-Владимирський, південний і найважливіші міста, як Одеса, Київ, Саратов і т. д.), яка б мала в своєму розпорядженні революційний орган і користувалась таким же авторитетом серед російських робітників, яким користується «Союз боротьби» серед спб-их робітників,— що подібна організація була б величезним політичним фактором в сучасній Росії,— фактором, з яким уряд не міг би не рахуватися в усій своїй і внутрішній і зовнішній політиці? Керуючи класовою боротьбою пролетаріату, розвиваючи організацію і дисципліну серед робітників, допомагаючи їм боротися за свої найближчі економічні нужди і відвоювати у капіталу одну позицію за другою, політично виховуючи робітників і систематично, неухильно переслідуючи абсолютизм, цькуючи кожного царського башибузука, який дає відчутти пролетаріатові важку лапу поліцейського уряду,— подібна організація була б, в один і той же час, і пристосованою до

наших умов організацією робітничої партії і могутньою революційною партією, направленою проти абсолютизму. Міркувати ж наперед про те, до якого засобу вдасться ця організація для заповідання рішучого удару абсолютизмові, чи обере вона, наприклад, повстання або масову політичну стачку або інший прийом атаки,—міркувати про це наперед і вирішувати це питання в теперішній час було б пустим доктринерством. Це було б схоже на те, як коли б генерали влаштували воєнну раду раніше, ніж вони зібрали військо, мобілізували його, повели в похід на ворога. А коли армія пролетаріату неухильно і під керівництвом міцної соціал-демократичної організації боротиметься за своє економічне і політичне визволення,—тоді ця армія сама вкаже генералам прийоми і засоби дії. Тоді і тільки тоді можна буде вирішити питання про заповідання остаточного удару абсолютизмові, бо вирішення питання залежить саме від стану робітничого руху, від широти його, від вироблених рухом прийомів боротьби, від властивостей революційної організації, яка керує рухом, від ставлення до пролетаріату і до абсолютизму інших суспільних елементів, від умов зовнішньої і внутрішньої політики,—одним словом, від тисячі умов, угадувати які наперед і неможливо, і даремно.

Тому надто несправедливе також і оце судження П. Л. Лаврова:

«Якщо ж їм (соціал-демократам) доведеться, так чи інакше, групувати не тільки робітничі сили для боротьби з капіталом, але згуртовувати революційних осіб і групи для боротьби з абсолютизмом, то російські соціал-демократи фактично (курсив автора) приймуть програму своїх противників, народовольців, як би вони себе не називали. Відмінності в поглядах на общину, на долю капіталізму в Росії, на економічний матеріалізм є частковості, які дуже маловажні для дійсної справи і сприяють або заважають вирішенню часткових завдань, часткових прийомів підготовлення основних пунктів, але — не більше» (стор. 21, шп. 1).

Дивно навіть оспорювати це останнє положення, ніби відмінності в поглядах на основні питання російського життя і розвитку російського суспільства, на основні питання розуміння історії можуть торкатися лише «частковостей»! Давно уже сказано, що без революційної теорії не може бути і революційного руху, і в теперіш-

ній час навряд чи є потреба доводити подібну істину. Теорія класової боротьби, матеріалістичне розуміння російської історії і матеріалістична оцінка сучасного економічного і політичного становища Росії, визнання необхідності зводити революційну боротьбу до певних інтересів певного класу, аналізуючи його відносини до інших класів — називати ці найкрупніші революційні питання «частковостями», — до такої міри колосально невірно і несподівано з боку ветерана революційної теорії, що ми майже готові вважати це місце просто за lapsus *). Щождо першої половини виписаної тиради, то її несправедливість вражає ще більше. Заявляти на сторінках преси, що російські соціал-демократи тільки групують робітничі сили для боротьби з капіталом (тобто для однієї економічної боротьби!), не згуртовуючи революційних осіб і груп для боротьби з абсолютизмом — це значить або не знати, або не хотіти знати загальновідомих фактів про діяльність російських соціал-демократів. Чи, може, П. Л. Лавров не вважає соціал-демократів, які практично працюють в Росії, «революційними особами» і «революційними групами»? Чи (це, мабуть, вірніше) під «боротьбою» з абсолютизмом він розуміє тільки змови проти абсолютизму? (Пор. стор. 21, шпальта 2: «... справа йде про... організацію революційної змови»; курсив наш.) Може, на думку П. Л. Лаврова, той, хто не влаштовує політичних змов, не веде і політичної боротьби? Повторюємо ще раз: такий погляд цілком відповідає старовинним традиціям старовинного народо-вольства, але він зовсім не відповідає ні сучасним уявленням про політичну боротьбу, ні сучасній дійсності.

Нам лишається ще сказати кілька слів про народоправців. П. Л. Лавров має, на нашу думку, цілковиту рацію, кажучи, що соціал-демократи «рекомендують народоправців, як більш одвертих, і готові їх підтримувати, однак, не зливаючись з ними» (стор. 19, шп. 2); треба б тільки додати: як більш одвертих демократів і оскільки народоправці висупають, як послідовні демократи. На жаль, ця умова — скоріше бажане майбутнє, ніж дійсне сучасне. Народоправці висловили бажання звільнити демократичні завдання від народництва і взагалі від зв'язку із застарілими формами «російського соціалізму»,

*) — словесну помилку. Ред.

але виявилось, що вони самі далеко не звільнилися від старих передсудів і далеко не були послідовними, коли назвали свою партію виключно політичних перетворень — партією «соціально (??!) - революційною» (див. «Маніфест» їх, датований 19 лютого 1894 року) і заявили в своєму «маніфесті», що «в поняття народного права входить організація народного виробництва» (ми змушені цитувати напам'ять), вводячи таким чином під сурдинкою ті ж передсуди народництва. Тому, мабуть, П. Л. Лавров не зовсім не мав рації, назвавши їх «маскарадними політиками» (стор. 20, шп. 2). Але, може, справедливіше дивитися на народоправство, як на перехідне учення, якому не можна не поставити в заслугу того, що воно устидилось самотності народницьких доктрин і відкрито вступило в полеміку з тими надто огидними реакціонерами народництва, які перед лицем поліцейськи класового абсолютизму дозволяють собі говорити про бажаність економічних, а не політичних перетворень (див. «Насущне питання», видання партії Народного Права). Якщо в партії народоправців нема дійсно нікого, крім колишніх соціалістів, які ховають свій соціалістичний прапор ради цілей тактичних, одягають тільки маску політиків не-соціалістів (як гадає П. Л. Лавров, стор. 20, шп. 2), — тоді, звичайно, ця партія не має ніякого майбутнього. Але якщо в цій партії є і не маскарадні, а справжні політики не-соціалісти, демократи не-соціалісти, — тоді ця партія може принести не малу користь, стараючись зблизитися з політично опозиційними елементами нашої буржуазії, стараючись пробудити політичну самосвідомість класу нашої дрібної буржуазії, дрібних торговців, дрібних ремісників і т. д., — цього класу, який скрізь в Західній Європі відіграв свою роль в демократичному русі, який у нас в Росії зробив особливо швидкі успіхи в культурному і інших відношеннях за пореформену епоху і який не може не відчувати гніту поліцейського уряду з його цинічною підтримкою крупних заводчиків, фінансових і промислових тузів-монополістів. Для цього необхідно тільки, щоб народоправці поставили своїм завданням саме зближення з різними верствами населення, а не обмежування все тією ж «інтелігенцією», безсилля якої при відірваності від реальних інтересів мас визнає і «Насущне питання». Для цього необхідно, щоб народоправці покинули всякі претензії на злиття різнорідних суспільних елементів

і відсунення соціалізму перед політичними завданнями, щоб вони покинули фальшивий сором, який перешкоджає зближенню з буржуазними верствами народу, тобто щоб вони не тільки говорили про програму політиків не-соціалістів, але й поводитись відповідно до цієї програми, пробуджуючи і розвиваючи класову самосвідомість тих суспільних груп і класів, для яких соціалізм зовсім не потрібен, але які чим далі, тим дужче відчувають гніт абсолютизму і необхідність політичної свободи.

Російська соціал-демократія ще дуже молода. Вона тільки-тільки виходить з того зародкового стану, коли переважне місце займали питання теоретичні. Вона тільки починає розвивати свою практичну діяльність. Замість критики соціал-демократичних теорій і програм революціонери інших фракцій повинні, в силу необхідності, виступати з критикою *практичної діяльності* російських соціал-демократів. І треба визнати, що ця остання критика відрізняється якнайрізкіше від критики теоретичної, відрізняється до того, що стало можливим вигадати комічну чутку, ніби спб-ий «Союз боротьби» є організація не-соціал-демократична. Сама можливість подібної чутки показує уже неправильність ходячих обвинувачень соціал-демократів в ігноруванні політичної боротьби. Сама можливість такої чутки свідчить уже про те, що багато революціонерів, яких не могла переконати *теорія* соціал-демократів, починають переконуватися їх *практикою*.

Перед російською соціал-демократією ще величезне, ледве почате поле роботи. Пробудження російського робітничого класу, його стихійне прагнення до знання, до об'єднання, до соціалізму, до боротьби проти своїх експлуататорів і гнобителів проявляється з кожним днем все яскравіше й ширше. Гігантські успіхи, які робить російський капіталізм за останній час, ручаться за те, що робітничий рух безупинно ростиме вшир і вглиб. Нині ми переживаємо, видимо, той період капіталістичного циклу, коли промисловість «процвітає», торгівля йде жваво, фабрики працюють повним ходом і, як гриби після дощу, появляються незліченні нові заводи, нові підприємства, акціонерні товариства, залізничні споруди і т. д. і т. д. Не треба бути пророком, щоб провістити немину-

чість краху (більш чи менш крутого), який повинен настати за цим «процвітанням» промисловості. Такий крах розорить масу дрібних хазяйчиків, кине маси робітників в ряди безробітних і поставить, таким чином, перед усіма робітничими масами в гострій формі ті питання соціалізму і демократизму, які давно уже стали перед кожним свідомим, кожним мислящим робітником. Російські соціал-демократи повинні подбати про те, щоб цей крах застав російський пролетаріат більш свідомим, більш об'єднаним, розуміючим завдання російського робітничого класу, здатним дати відсіч класові капіталістів, які пожирають нині гігантські бариші і намагаються завжди звалювати збитки на робітників,— здатним вступити на чолі російської демократії в рішучу боротьбу проти поліцейського абсолютизму, який зв'язує по руках і по ногах російських робітників і весь російський народ.

Отже, за роботу, товариші! Не будемо гаяти дорогого часу! Перед російськими соціал-демократами безліч роботи по задоволенню запитів пролетаріату, який пробуджується, по організації робітничого руху, по зміцненню революційних груп і їх взаємного зв'язку, по постачанню робітників пропагандистською і агітаційною літературою, по об'єднанню розкиданих по всіх кінцях Росії робітничих гуртків і соціал-демократичних груп в єдину *соціал-демократичну робітничу партію!*

ДО ПЕТЕРБУРЗЬКИХ РОБІТНИКІВ І СОЦІАЛІСТІВ ВІД «СОЮЗУ БОРОТЬБИ».

Тяжкий час переживають петербурзькі революціонери. Уряд наче зібрав усі свої сили, щоб роздушити робітничий рух, який недавно зародився і проявив себе з такою силою. Арешти набрали незвичайних розмірів, тюрми переповнені. Хапають інтелігентів, чоловіків і жінок, хапають і масами висилають робітників. Мало не кожний день приносить звістки про нові й нові жертви поліцейського уряду, який шалено накинувся на своїх ворогів. Уряд поставив собі завдання не дати зміцніти і стати на ноги новій течії російського революційного руху. Прокурори і жандарми хваляться вже, що їм удалось розгромити «Союз боротьби».

Ця похвальба — брехня. «Союз боротьби» цілий, не зважаючи на всі переслідування. З повним задоволенням ми констатуємо, що масові арешти служать свою службу, стаючи могутнім знаряддям агітації серед робітників і серед інтелігентів-соціалістів, що на місце загиблих революціонерів висуваються нові, готові з свіжими силами стати в ряди борців за російський пролетаріат і весь російський народ. Без жертв не може бути боротьби, і на звіряче цькування царських башибузуків ми відповідаємо спокійно: революціонери загинули — хай живе революція!

Посилення переслідувань змогло досі викликати лише тимчасове ослаблення окремих функцій «Союзу боротьби», тимчасову недостачу в агентах і агітаторах. Саме така недостача відчувається тепер і заставляє нас звернутися з відозвою до всіх свідомих робітників і до всіх інтелігентів, які бажають віддати свої сили на службу революційній справі. «Союзіві боротьби» потрібні агенти. Нехай усі гуртки і всі окремі особи, що бажають працювати в

якій би то не було, хоч би найвужчій сфері революційної діяльності, заявлять про це тим, хто має зносини з «Союзом боротьби». (В тому разі, коли б якась група не могла знайти таких осіб,— що дуже мало ймовірно,— вона може звернутися через закордонний «Союз російських соціал-демократів».) Працівники потрібні для всякого роду роботи, і чим більш строго спеціалізуються революціонери на окремих функціях революційної діяльності, чим краще обдумають вони конспіративні прийоми і прикриття своєї справи, чим самовідданіше замкнуться в маленькій, невидній, частковій роботі,— тим надійнішою буде вся справа, тим трудніше буде відкрити революціонерів жандармам і шпигунам. Уряд оплутав уже заздалегідь сіттю своїх агентів не тільки наявні, але й можливі, ймовірні вогнища антиурядових елементів. Уряд неухильно розвиває і вшир і вглиб діяльність своїх слуг, що цькують революціонерів, він вигадує нові прийоми, ставить нових провокаторів, старається чинити тиснення на арештованих шляхом залякувань, пред'явлення фальшивих показань, підроблених підписів, підкидання фальшивих записок і т. п. засобами. Без посилення і розвинування революційної дисципліни, організації і конспірації неможлива боротьба з урядом. А конспірація насамперед вимагає спеціалізації окремих гуртків і осіб на окремих функціях роботи і надання об'єднаної ролі якомога незначному щодо числа членів центральному ядру «Союзу боротьби». Окремі функції революційної роботи безкоштовно різноманітні: потрібні агітатори легальні, які б уміли говорити серед робітників так, щоб їх не можна було притягти до суду за це, які б уміли говорити тільки а, полишаючи іншим сказати б і с. Потрібні поширювачі літератури, листків. Потрібні організатори робітничих гуртків і груп. Потрібні кореспонденти з усіх фабрик і заводів, які давали б відомості про всі події. Потрібні люди, які стежили б за шпигунами і провокаторами. Потрібні влаштувачі конспіративних квартир. Потрібні люди для передачі літератури, для передачі доручень, для зносин усякого роду. Потрібні збирачі грошей. Потрібні агенти серед інтелігенції і чиновництва, які мали б стосунки з робітниками, з фабрично-заводським побутом, з адміністрацією (з поліцією, фабричною інспекцією і т. д.). Потрібні люди для зносин з різними містами Росії і інших країн. Потрібні люди для влаштування різ-

них способів механічного розмноження всякої літератури. Потрібні люди для зберігання літератури та інших речей і т. д. і т. д. Чим менша, дрібніша буде та справа, яку візьме на себе окрема особа чи окрема група,— тим більше шансів, що їй удасться обдумано поставити цю справу і найбільше гарантувати її від краху, обміркувати всі конспіративні деталі, застосувавши всі можливі способи обманути пильність жандармів і одурити їх, тим надійніший успіх справи, тим трудніше для поліції і жандармів простежити революціонера і зв'язок його з організацією, тим легше буде для революційної партії замінювати загиблих агентів і членів іншими без шкоди для всієї справи. Ми знаємо, що така спеціалізація— дуже трудна річ, трудна тому, що вона вимагає найбільше витримки і найбільше самовідданості від людини, вимагає, щоб вона віддала всі сили на невидну роботу, відоманітну, позбавлену стосунків з товаришами,— роботу, яка підпорядковує все життя революціонера сухій і суворій регламентації. Але тільки при цих умовах удавалось корифеям революційної практики в Росії здійснювати найграндіозніші заходи, затрачуючи роки на всебічну підготовку справи, і ми глибоко певні, що у соціал-демократів знайдеться не менше самовідданості, ніж у революціонерів попередніх поколінь. Ми знаємо також, що при системі, яку ми пропонуємо, багатьом особам, які рвуться прикласти свої сили до революційної роботи, буде дуже тяжким той підготовчий період, поки «Союз боротьби» збере потрібні відомості про особу чи групу, що пропонує свої послуги, і випробує її здатність на окремих дорученнях. Але без такої попередньої проби неможлива революційна діяльність в сучасній Росії.

Пропонуючи таку систему діяльності своїм новим товаришам, ми висловлюємо положення, до яких привів нас довгочасний досвід, глибоко переконані, що успішність революційної роботи найбільше гарантована при цій системі.

ПРИМІТКИ

1. «Що робити?» — одна з найважливіших робіт Леніна. Вперше вийшла за кордоном в березні 1902 р. і відіграла вирішальну роль в справі повного ідейного розгрому економістів і інших ворогів марксизму, в справі формування ідеології пролетаріату і створення більшовицької партії. «Теоретичні положення, розвинуті в «Що робити?», лягли потім в основу ідеології більшовицької партії» (Історія ВКП(б), стор. 38). — 3.

2. Економізм — опортуністична течія в робітничому русі в кінці 90-х років. Економісти виступали проти революційного марксизму і вимагали відмовлення від створення самостійної політичної партії пролетаріату, від самостійної політичної боротьби робітничого класу. Економісти вважали, що політична боротьба — справа ліберальної буржуазії, щодно робітників, то з них досить і економічної боротьби з хазяями. Ленін з самого початку виникнення економізму вів з ним безпощадну боротьбу як з провідником впливу буржуазії в робітничому класі. — 4.

3. Соціалісти-революціонери, або, скорочено, есери — дрібно-буржуазна, антимарксистська партія. Виникла на початку ХХ століття з народницьких груп, що розпадались. Своєю помилковою і шкідливою тактикою індивідуального терору вона гальмувала розвиток революційної активності робітників і селян і заважала їх масовій боротьбі проти царизму і капіталізму. Есери активно підтримували буржуазний Тимчасовий уряд в 1917 р. і захищали інтереси поміщиків та капіталістів. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції вони в союзі з троцькістами і бухарінцями владштували змови проти радянської влади, чинили замах на життя вождів революції і разом з білогвардійцями та інтервентами намагались відновити в Росії владу поміщиків і капіталістів. — 4.

4. «Искра» — перша загальноросійська політична газета революційних марксистів, створена Леніним за кордоном в 1900 р. «Искра» в боротьбі з економістами і іншими опортуністами проводила послідовну, строго марксистську лінію по всіх питаннях програми, тактики і організації революційної партії пролетаріату. «Искра» відіграла вирішальну роль в створенні партії нового типу. — 5.

5. «Революционная Россия» — орган партії есерів — виходила в 1900 — 1905 рр. — 5.

6. Житловський Х. (Григорович) — народник, один з теоретиків партії есерів. — 5.

7. «Освобождение» — журнал, що видавався ліберальною буржуазією в 1902 — 1905 рр. за кордоном. — 5.

8. Струве П. Б. — легальний марксист. В легальній марксистській пресі 90-х років минулого віку він перекручував марксизм в дусі буржуазного реформізму, викидаючи з марксизму учення про диктатуру пролетаріату, підмінюючи його ідеями співробітництва класів. Став потім лібералом, а згодом білогвардійцем. — 6.

9. Бернштейніанство — опортуністична течія, зв'язана з ім'ям німецького опортуніста Едуарда Бернштейна, який після смерті Енгельса, в кінці 90-х років, виступив проти основних положень марксизму, намагаючись витравити з нього революційний зміст, примирити пролетаріат з буржуазією і підпорядкувати робітничий рух

інтересам і вливу буржуазії. Економісти, а пізніше меншовики, намагались пересадити бернштейніанство на російський ґрунт.— 6.

10. «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції» — одна з найважливіших робіт Леніна, що вийшла в Женеві в липні 1905 р. Книга була спрямована проти дрібнобуржуазної тактики меншовиків в революції 1905 р. Ця праця Леніна «збагатила марксизм новою теорією революції і заклала основи тієї революційної тактики більшовицької партії, з допомогою якої пролетаріат нашої країни здобув у 1917 році перемогу над капіталізмом» (Історія ВКП(б), стор. 73).— 8.

11. Третій з'їзд РСДРП в результаті великої підготовчої роботи Леніна і більшовиків зібрався в Лондоні, в період першої російської революції, з 12 по 17 квітня 1905 р. З'їзд був чисто більшовицьким. На з'їзді були представлені всі найбільші організації партії.— 8.

12. «Пролетарій» — центральний орган РСДРП, що виходив за кордоном під редакцією Леніна з 27 травня до 25 листопада 1905 р. Всього вийшло 26 номерів.— 8.

13. Партія «Народне право» — група дрібнобуржуазної інтелігенції, заснована в 1893 р. народниками Натансоном, Аптекманом і ін. Вона видала свій «Маніфест» і одну програмну брошуру «Народне питання». В 1894 р. була розгромлена поліцією. Більшість з народоправців згодом увійшла в склад партії есерів.— 9.

14. Група «Народна воля» організувалась в 1891 р. До складу групи входили М. Александров (Ольмінський), Є. Александрова, М. Мещеряков і ін. Вона мала свою друкарню, видала ряд брошур і прокламацій, «Робітничий збірник» і два номери «Летучих листков». В 1894 р. ця група була розгромлена поліцією. Частина її учасників перейшла до соціал-демократії.— 9.

15. «Работник» — неперіодичний збірник, що виходив в 1896 — 1899 рр. за кордоном під редакцією групи «Визволення праці». Всього вийшло шість номерів в трьох книгах.— 9.

16. «Союз боротьби за визволення робітничого класу» заснований Леніним в 1896 р. в Петербурзі. «Союз» вперше об'єднав всі розрізнені марксистські робітничі гуртки в Петербурзі в одну централізовану організацію. «Союз» був зачатком дійсно марксистської партії в Росії.— 9.

17. Група «Визволення Праці» — перша російська соціал-демократична організація, заснована за кордоном Г. Плехановим в 1883 р. В групу входили Г. Плеханов, П. Аксельрод, В. Засуліч, Л. Дейч і В. Ігнатов. Заслуга групи полягає в тому, що вона провела велику роботу в справі поширення марксизму в Росії, в справі боротьби з помилковими і шкідливими поглядами народників.— 19.

18. Лавров П. Л. (1823 — 1900) — найвидатніший теоретик і ідеолог народників.— 20.

19. Бланкізм — політична течія, зв'язана з ім'ям французького революціонера-соціаліста Огюста Бланкі, натхненника і учасника багатьох повстань парижських робітників минулого віку. «Бланкізм» писав Ленін, — сподівається визволення людства від найманого рабства не шляхом класової боротьби, а шляхом змови невеликої інтелігентної меншості.— 21.

20. Закон 2 червня 1897 р. про скорочення робочого дня на фабриках і заводах до 11½ годин і про встановлення відпочинку в неділю був виданий царським урядом під впливом масових стачок весною 1896 р.— 22.

ALBION
No 4

B. Ker Crawford
A. X. 47

15 коп.